

SZEMLE

KELETNÉMET VALLÁSOSÁG

„1. Fürdő előtt WC-t használni (papír a személyzetnél)! 2. Fürdőruhát fölvenni! 3. Szappannal alaposan tisztálkodni! A zuhanyozás minden további tartózkodás tilos. 4. Zuhanyt elzárni! 5. Ezt a szabályzatot ellenőrizzük. Aki a szabályzattal szembeszegül, az el lesz távolítva.”

Mielőtt az olvasó munkatáborra vagy fegyházra kezdene gyanakodni, elmondom: ez a szabályzat még 1991-ben is ott lógott egy hallei közfürdőben. Emléki és emlékeztetőül, hogy honnan is indult 1990-ben Kelet-Németország. (És ide kívánczik a személyes emlékem is arról, hogyan vigyáztak rám a Berlin-Friedrichstrasse-i vasútállomáson, amikor az S-bahnról a Nyugatra induló vonatra átszálltam. Szétvetett csizmás lábbal, keresztbe vetett géppisztollyal.) A Németországi Evangélikus Egyház ifjúsági munkaközössége arra volt kíváncsi, vajon milyen további nyomokat hagyott a rendszer a keleti fiatalok vallásosságában. Heiner Barz és munkatársai három kötetes beszámolót írtak róla, amelyben a posztmodern vallásosságot (a nyugati fiatalokét) a posztszocialista vallásossággal (a keletiekével) hasonlítják össze. A sorozathoz S. N. Eisenstadt jeruzsálemi egyetemi tanár írt előszót, amelyben egyrészt az ifjúságkutatás kapcsolódó területeit tekinti át – életmód-vizsgálatoktól az oktatáskutatáson át az ifjúság politikai mozgalmaiig –, másrészt a vallás helyét és szerepét a fiatalság társadalmi csoportjában. Megállapítja: „...manapság egyre kevesebbet beszélünk az ifjúságról... Úgy tűnik, egy nagyon érdekes, bár igen nehezen bekövetkező változás tanúi vagyunk; tulajdonképpen egy elmúlás szemtanúi: az ifjúság mint átfogó társadalmi kategória elmúlásáé. Ez persze nem azt jelenti, hogy nincsenek többé ifjúsági problémák, családi összeütközések vagy generációs különbségek. Csak hogy maguk a generációs különbségek is változnak annak alapján, ahogy történeti önmeghatározásunk változik.”

Nos, hogyan változik az ember és a vallás, az ember és az egyház viszonya, ha megváltozik ez a történeti önmeghatározás? A bevezetőben idézett furdási rendszabályok alapján azt gondolhatnánk, hogy nemigen. Hiszen ha változott is a rendszer, maga a mentalitás – amely hozzájárult az NDK hosszú életéhez és nehéz kimúlásához – tartósan mutatkozik. Barz és munkatársai markáns eltéréseket találtak a keleti és a nyugati fiatalok önmeghatározása között; és e markáns eltérések a vallásosság és az egyházi élet széles területein kimutathatók voltak.

A kiadvány inkább ismeretterjesztő munka mint kutatási beszámoló. Az olvasó még arra is gyanakszik, hogy olyan poszterek, transzparenszek és egyéb szemléltető eszközök is belekerültek, amelyek inkább valók egy népszerű előadás-sorozatba, mint egy tudományos igényű publikációba. Mindez azonban legföljebb a vallásszociológust vagy az ifjúságkutatót zavarja. Az olvasó – aki inkább tájékozódni szeretne a német, köztük is a keletnémet fiatalokról – segítséget kap, hogy a közölteket jobban megértse és könnyebben föl tudja idézni.

Egy példa a keresztény értelmezésre. A keresztény tanítás szerint a megváltás és a föltámadás szimbóluma; a megkérdőzött keletnémet fiatalok szerint azonban „az egyház szimbóluma, illetve a halott Jézusé... na és így valahogy az egyház a halállal és a gyászal van összefüggésben... és éppen ez az, amit utálok benne...” (Szakmunkástanuló lány) Vagy valamivel iskolázottabban: „Régi egyiptomi szimbólum. A két keresztetett ág a tűz csiholásának jele; és mint ilyen, az egyik legősibb emberi szimbólum.” (Középiskolás fiú). Hasonló értelmezési bizonytalanságok – illerve kultúrtörténeti értelmezés vagy félértelmezések – kísérik a betlehemi csillagot vagy a Bibliát. Az értelmezési bizonytalanságokat és különbözőségeket a szerző és munkatársai posztereken ábrázolják; kicsinyített másuk ott látható a könyvben.

Az összehasonlító vizsgálat kiterjedt a mindennapi életvitelre, a hitre és a vallásra – a német teológiában és vallásfilozófiában e kettőt konzekvensen megkülönböztetik egymástól –, az egyházra, illetőleg a vallásos tapasztalatra. Ez utóbbi területet főként szóértelmezések és fogalomelmzések révén közelítették meg. Eszerint a keletnémet fiatalok a vallásossághoz pozitívan kapcsolták az ifjúsági (szociális) munkát, a karácsonyt, a békét, a megváltást, a belső kiegyensúlyozottságot, a hagyományt, a közösséget és az egyéni vallásgyakorlást. Negatívan kapcsolták az indoktrinációt, inkvizíciót, a fundamentalizmust, fanatizmust, az elnyomást és a bálványimádást. Ami meglepő: vallásosságukban nem volt helye – azaz semlegesen reagáltak rá – a következőknek: világnézet, istentisztelet, lelkész, Biblia, kereszténység, egyház, Jézus (!), Isten (!). „Az egyházat azok vezetik, akiknek egyre kevesebb a közük a valláshoz...” „Az intézményes Isteni szembe nevetem...”

A posztszocialista vallásosság tehát befelé fordul. Írtózik az intézményektől, a szervezetségtől, az előírásoktól, a szabályozottságtól. A keletnémet fiatalok a vallást a legszigorúbb magánügynek, a legbensőbb problémának tartják. Annak a helynek, ahová intézmények, szervezetek, a hatalom, az állam végleg nem hatolhat be. Épp ellenkezőleg: minden,

ami szervezett, szabályozott, látható, közösségi, hivatalos és manifeszt, az ellenkezik magával a vallásossággal. Ezért ellenkezik a vallásossággal az egyház és az egyház szimbólum világa, sőt az egész egyházi tanítás is.

Vallás – Isten nélkül. A keletnémet fiatalok irtózása mindentől, ami szervezett – menekülésük az egykori államhatalom erőszakoskodása elől a magánéletbe, az érzelmek és az emlékek világába –, elzárja őket a vallástörténet gazdag hagyományaitól. Minthogy mindent elutasítanak, ami szervezett, manifeszt, hivatalos, közösségi és látható, az emberi vallásosságot és szimbólumait sem hajlandók annak fölfogni, amik: a mindenkor és mindenütt velünk lévő vallásos predispozíció kifejeződésének. Ehelyett kultúr-történeti jelentést keresnek és találnak ezekben a szimbólumokban – mint például a keresztben, ahogy főntebb idéztem –, és így egyúttal el is idegenítik maguktól. A Biblia eszerint „csöndes órák olvasmánya”, „bölcsesek könyve”, vagy egyszerűen csak „az a tradicionális könyv, amit az embernek illik ott tartania a könyvespolcán, mint a szakácskönyvet, és néha belenézni, akár csak a szakácskönyvébe...” A betlehemi csillag „zsidócsillag”, Dávidcsillag, részben a fájdalom és megaláztatásé, részben azonban az agresszív izraeli politika jelképe.

Nem a szimbólumok jelentik és fejezik ki a keletnémet fiatalok vallásosságát, hanem azok a jellegzetes eltérések, amelyek nyugati és keleti német fiatalok értékrendszerében voltak kimutathatók. A skálán, amely fontos és nem fontos dolgokat említett, mindkét országrész fiataljai között a labdarúgás bizonyult legkevésbé fontosnak, a szerelem pedig a legfontosabbnak. Abban is közösek voltak, hogy a hagyományos vallási és egyházi fogalmak (Isten, vallás, Jézus, egyház) a semleges mezőben helyezkedtek el – Isten fogalma valamivel fontosabbnak bizonyult, mint, mondjuk, az egyházé, mégis eltörpült, mondjuk, a boldogság, a barát, az anya vagy a család mellett. Ennyit tehát a közös értékítéletéről kelet és nyugat között. A már-már drámai különbségek azonban legalább ennyire sokat mondanak. A keletnémet fiataloknak kevésbé fontos a boldogság, mint a nyugatiaknak; fontosabb viszont a barát, az anya és a család. A keletnémet fiataloknak fontosabb az apa, mint a nyugatiaknak; kevésbé fontos viszont a szexualitás. Míg a karriert mindkét csoport egyformán értékeli (közepesen fontosnak), addig a vezető állást és a tulajdont a nyugatiak értéklik többre, és a keletiek kevessebbre.

Kollektív identitásból polgári öntudat felé. A munkacsoport így foglalja össze a keletnémet fiatalok vallásos arculatát. Ezek a fiatalok kiábrándultak a hivatalos szervezetekből, de még nem értek meg világiás önállóságra és magabiztosságra. Ehelyett tradicionális közösségekbe fogódzkodnak. E közösségek közt azonban az egyháznak kevés hely jut vagy semmi. A vallás legyen és maradjon magánügy.

Az így fölfogott vallásosságba azután okkult tanok, új vallási mozgalmak, természetgyógyászhiedelmek, fölfokozott

érzelemvilág és irracionális nyomulnak – mindaz, amit *New Age* néven szokás összefoglalni. A keletnémet fiatalok vallási arculatát egyre nagyobb mértékben határozzák meg a keleti vallási mozgalmak, olyan ál- és féltudományos tanítások, amelyek közösségi nosztagliákra és kielégítetlen érzelmekre apellálnak, és amelyek a tradicionális vallásosság szerepét töltik be az újra formálódó társadalomban.

Vallástudományi vizsgálatok kellenének hozzá – és etekintetben Barz munkája nem erős –, hogy megállapítsuk: mennyi ebben az általános, az ipari társadalom fiatalságára jellemző fejlemény. És mennyi vajon egy totális társadalomból éppen kiszabadulni igyekvő közösség jellemzője? S ami mindezt még bonyolultabbá teszi: mennyit színez át a tradíció: a keleti német, a porosz (szász, thüringiai, brandenburgi) hagyomány? Ezeket a kérdéseket Barz nyitva hagyja – talán nem is ennek a kutatásnak a kompetenciája. De nem baj, hogy nem válaszol valamennyi kérdésre; már az is nagy dolog, hogy megfogalmazza őket. Egyrészt mert segít megismerni egy világot – az egykori NDK-t –, amiről azt hittük, hogy ismerjük, és amiről kiderül, hogy nem ismertük. Másrészt mert ezek a kérdések segítenek abban is, hogy Kelet-Közép-Európa és benne a magyar fiatalság hasonló kérdéseit is megfogalmazzuk. Vagyis segít megismerkedni önmagunkkal.

(*Heiner Barz [et al]: Jugend und Religion, I–III. Opladen, Leske und Budrich, 1991–1993.*)

Kozma Tamás

YUPPIE-YUPPIE

Ha valaki kezébe veszi Richard Kerler *Die Yuppies* című könyvét, ne számítson precíz szociológiai munkára, de klasszikus szociográfiai leírásra sem. Annak ellenére, hogy a szerző az első fejezetben igyekszik definiálni az általa vizsgált réteget, nem ad szociológiai pontos behatárolást. Kiindulópontját marketingstratégiai kutatások jelentik. Ezek fogalmazták meg maguk számára ezt az ún. célcsoportot, amelynek fogyasztására a piacnak érdemes odafigyelnie. Eszerint a yuppie („Euro-yuppie”) olyan 20 és 39 év közötti, magasan képzett és magas jövedelemmel rendelkező „fogyasztás-barát” csoport, amely jellemzően a nagyvárosokban vagy azok közelében él. Ennél többet – nem tudunk meg definitíve a vizsgált rétegről. Nem tudjuk meg, honnan jöttek, milyen egyéb szempontok alapján határolhatók el más rétegektől, mi indokolja a területi és az életkori korlátot. Nem tudjuk, mit jelent a magas képzettség, formális végzettséget, vagy valamilyen megfoghatatlan szakmai tudást.

A könyvből a későbbiek során a hiányolt meghatározásból sok minden kiderül, vagy legalábbis sejthető. Végső soron